

IN MEMORIAM VINCZE ZOLTÁN (1940–2018)

Életének 78. évében, 2018. április 5-én elhunyt Vincze Zoltán, az erdélyi művelődéstörténet, kiváltképpen a hely-, intézmény- és tudománytörténet jeles képviselője, a Pósta Béla alapította kolozsvári régészeti iskola levéltári iratainak, kallódó dokumentumainak feltárója, történetének avatott krónikása, monográfusa.

Vincze Zoltán, teljes nevén Vincze Zoltán Levente, 1940. november 27-én született Bánffy-hunyadon, a Vincze András és Oláh Anna tanítói házaspár negyedik gyermekeként. Középiskolai tanulmányait Kolozsváron végezte, a volt Unitárius Kollégiumban érettségizett 1957-ben, a korabeli tízosztályos oktatási rendszernek „köszönhetően”. Így, mint korosztályának annyi képviselője – e sorok íróját is beleértve –, még 17. életének betöltése előtt megkezdhetette egyetemi tanulmányait. Utólag visszatekintve azt is mondhatjuk: szerencsénk volt, mert még beiratkozhattunk az 1872-ben alapított Ferenc József Tudományegyetem szellemi örökösének tekinthető, 1945-ben királyi rendelettel létrehozott magyar tannyelvű kolozsvári Bolyai Tudományegyetemre; három szemesztert ott hallgathattunk a Marianum épületében helyet kapó bölcsészeti karon. Kollégák, évfolyamtársak letünk. Zolika (mindvégig így szólítottuk) a történelem-magyar, én az egyetemes történelem szakra felvételiztem, más kollégáink a lehetséges harmadik szakot, Románia történelmét választották. Bolyaista státusunknak nem sokáig örvendhettünk. II. évesek voltunk, amikor 1956 eseményeinek és a forradalom iránti szimpátiamegnyilvánulások elfojtásának utórezgéseként, 1959 tavaszán a politikai pályáján feltörekvőben lévő Nicolae Ceaușescu, Gheorghe Gheorghiu Dej pártvezér megbízottjaként, úgymond a nemzetiségi kérdés megoldásának és a román-magyar együttélés jobbításának jegyében, ellentmondást nem tűrően levelezényelte a két önálló kolozsvári egyetem, a magyar tannyelvű Bolyai és a román Victor Babeș Tudományegyetem egyesítését. Maga a történet nem tartozik ide, de tagadhatatlan, hogy meghatározó élmény volt mindannyiunk számára, akik átéltük.

Vincze Zoltán – akárcsak jómagam – régésznek készült, az első lépéseket az archeológia ösvényein egykori kedves tanárunk, a László Gyula-tanítvány Ferenczi István (Pósta Béla kolozsvári iskolaalapító régészprofesszor tanítványa, Ferenczi Sándor fia) oldalán tettük meg. Az ő magával ragadó, régészeti meg a hazai ő- és ókori történelmet taglaló, veretes magyar nyelven, többnyire szabadon tartott előadásain szereztük az első elméleti ismereteket, s az ő ásatásain, Kolozsvár környéki leletmentésein, terepbejárásain tettünk szert a régészeti kutatáshoz fűződő első gyakorlati tapasztalatokra is. Látóköriinket dékánunk, Bodor András professzor egyetemes őstörténeti meg az Ókori Kelet, Görögország és Róma történetét tárgyaló előadásai tágították. A szemináriumokat a klasszika filológia végzettségű Bitay Ilona vezette. Már a II. szemeszterben követelmény volt, hogy a megadott tematika alapján forrásokra és szakirodalomra támaszkodó szemináriumi dolgozatokat készítsünk, azt legépeltessük (!), és egy héttel a prezentálás előtt az évfolyamtársaink rendelkezésére bocsássuk. Az eredményesebb vita érdekében a dolgozatokat korreferátumok egészítették ki. A későbbiek során, már mint babeș-bolyais hallgatók kapcsolatba kerültünk olyan kiváló régész és ő- meg ókoros tanárokkal is, mint Constantin és Hadrian Daicoviciu, Kurt Horedt, Ion I. Russu, és olyan kutatókkal, mint pl. Nicolae Vlăssă, aki szakkollégiumot is tartott, és a nyári szakmai gyakorlat keretében tanácsot is vezetett a Kolozsvár melletti Bácsai-torokban. Korai egyetemre kerülésünket némileg kárpótolta, hogy tanulmányainkat öt éven át folytathattuk, 1962-ben államvizsgáztunk.

Vincze Zoltán pályája úgy alakult, hogy kenyerét történelemtanárként kellett megkeresnie. Pedagógusi tevékenységét a mezőszéki Széken kezdte (1962-1970), majd Torockón (1970-1974) és Székelykocsárdon (1974-1979) folytatta. A következő tanévtől Kolozsváron sikerült állást kapnia úgy, hogy a teljes katedra biztosítása érdekében öt éven át három iskolában, az Óvárban működő Zene-liceumban, a hídelvei református templom melletti faipari liceumban és a jóval távolabb fekvő Ipar utcai ipariskolában kellett tanítania, nemegyszer az órák közötti tízperces szünetben sietve, fáradtan érkezve egyik helyről a másikra. Ezután, 1985-től 2001. évi nyugdíjazásáig a Báthory István alapította, ma már a fejedelem nevét viselő kolozsvári liceumban tanított.

Kiváló tanárként tartották számon, nemzedékek soraiban keltette fel és táplálta a történelem, s benne a nemzeti múlt iránti érdeklődést – túl a tantervi előírásokon. Szokása volt, hogy az óra első felében „leadta” a tankönyv által előírt anyagot, majd felszólította a tanulókat, hogy tegyék el a füzeteket és írószereket. Ezután következett Vincze tanár úr igazi történelemórája. Nagy hangsúlyt fektetett a helytörténet megismerésére és megismertetésére; az I. tanári fokozat megszerzéséért még székelykocsárdi tanárkodása idején írt szakdolgozatát is ennek a témának, a helytörténeti kutatás szükségességének és lehetőségeinek szentelte. Ekkor már többévi tapasztalat állt mögötte, Széken és Torockón is folytatott ilyen irányú kutatásokat, a munkába diákjait is bevonta. A Széken töltött évek alatt mély benyomást tett rá az egykori királyi város népének egyik máig élő hagyománya, az 1717. augusztus 24-i, Birtalan (Szent Bertalan)-napi tatárbetörésre és áldozataira való évenkénti ünnepélyes megemlékezés. A gyászos eseményről történelmi regényt szeretett volna írni, de az ötlet inkább csak gondolatban foglalkoztatta, nem jutott oda, hogy meg is írja. Torockón adatokat gyűjtött az iskola 18–19. századi történetéről, kutatta a temető régi sírköveit. Helytörténeti kutatásait Kolozsváron is folytatta, eredményeit oktatói-nevelői munkájában is gyümölcsöztette. Kolozsvárra kerülése után sokszor tartott a városban „élő” történelemórákat, egyes épületek, műemlékek előtt beszélve az alkotókról és alkotásokról, a város látnivalóihoz fűződő eseményekről és személyiségekről, a történelmi háttérrel, nemcsak a történelmi ismereteket gazdagítva, de erősítve a múltunk értékei iránti megbecsülést is. Amikor erre hivatalosan is lehetőség kínálkozott, magyarságtörténeti tankönyvet írt (A romániai magyar nemzeti kisebbség történelme és hagyományai, Kolozsvár, 1999, 2005, társszerző László László), amit immár több mint két évtizede haszonnal forgatnak nemcsak Erdély magyar tannyelvű iskoláiban, hanem az iskolafalakon kívül is, az erdélyi magyarságnak az elmúlt évtizedek hivatalos elnemzetietlenítő politikája nyomán elbizonytalanodó identitástudatát erősítő üzenetének köszönhetően.

Tanári tevékenysége mellett Vincze Zoltán nem adta fel a régészet iránti elkötelezettségét, és nem mondott le kutatói terveiről sem. Önálló régéssz pályára nem sikerült lépnie, de a körülményekhez okosan alkalmazkodva, diákjai bevonásával számos régészeti tábort szervezett, és így támogathatta egykori tanára, Ferenczi István ásatásait, terepkutatásait is. Az 1960-as évektől rendszeresen közölt ismeretterjesztő cikkeket, művelődéstörténeti írásokat különböző erdélyi lapokban, folyóiratokban (pl. Erdélyi Múzeum, Génusz, Kalotaszeg, Keresztény Magvető, Korunk, Magiszter, Művelődés, Szabadság, Tanügyi Újság). Torockói tanárkodása alatt helytörténeti adatokat gyűjtött, ezek alapján közölte később tanulmányait a torockói iskoláról és a régi torockói sírkövekről (in: *Erdélyi Múzeum* 55. 1993/3–4, 34–49; *Acta* 1997/2, 151–176). Városának múltja is foglalkoztatta: Pillich László és Vetési László mellett társszerzője volt annak a magvas tanulmánynak, ami a kolozsvári magyar hóstáti közösség népesedési és szerkezeti alakulását elemezte az 1899–1980 közötti időszakban (in: Egyed Péter [szerk.]: *Városkutatás. Változó valóság*. Bukarest, 1984, 54–111), *A kolozsvári Farkas utca. Művelődéstörténeti barangolások* (Kolozsvár, 2003) című könyvével pedig emléket állított a kincses város talán legpatinásabb utcájának. Munkatársa volt a *Romániai magyar irodalmi lexikon* IV. és V. 1–2. köteteinek (Bukarest–Kolozsvár, 2002, 2010, főszerk. Dávid Gyula): ő írta a történészekről szóló, illetve a történettudományi tárgykörű szócikkek egy részét. Megjegyzendő, hogy az V/2. kötetben (p. 1168–1169) a Vincze Zoltán életére és munkásságára vonatkozó fontosabb adatokat is megtaláljuk.

A rendszerváltozás után Vincze Zoltán alapító tagként tevékenyen részt vett a megújult Erdélyi Múzeum-Egyesület munkájában, és alapító tagja volt a romániai magyar régészeket tömörítő Pósta Béla Egyesületnek is, melynek összejövetelein több alkalommal tartott előadást. Érdeklődése ekkor az erdélyi magyar tudomány- és intézménytörténet felé fordult, amiben egykori tanáraink, különösen Ferenczi István és Jakó Zsigmond is ösztönözték, támogatták. Indíttatásukra is, Vincze Zoltán figyelmét mindinkább az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára múltjának, különösképpen Pósta Béla kolozsvári régészeti iskolája történetének a feltárására összpontosította. Ferenczi István még utolsó találkozásukkor, nem sokkal 2000 májusában bekövetkezett halála előtt is arra biztatta Vincze Zoltánt, hogy „írd meg Póstát”! És Vincze Zoltán megírta. Ezt megelőzően, kitartó, mintegy másfél évtizedes aprólékos levéltári és könyvtári kutatásainak eredményeként számos kisebb-nagyobb részlettanulmányt, dokumentumgyűjteményt és kutatói portrét tett közzé. Ezek közül itt csak a legfontosabbakat említhetjük, nem időrendi sorrendben, hanem inkább tematikus csoportosításban. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményeit bemutató kötetben (szerk. Sipos Gábor, Kolozsvár, 2009) részletes tanulmányt közölt *Az Érem- és Régiségtárról* (69–136), és sajtó alá rendezte Pósta

Béla 1910-ben íródott, *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának története* című, sokáig rejtőzködő munkáját (Kolozsvár, 2013). Több alkalommal foglalkozott Pósta Béla személyiségével, tevékenységével, aki a Ferenc József Tudományegyetem Régészeti Tanszékének élére való 1899. évi kinevezésével egyben az egyetem kezelésében lévő Érem- és Régiségtár igazgatója is lett; lásd pl. Pósta Béla-iratok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának levéltárában (*Erdélyi Múzeum* 64. 1–2, 2002, 25–44), A Keleti Intézet Pósta Béla-i terve (in: Pál Antal Sándor et alii [szerk.]: *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kolozsvár, 2003, 640–657), Pósta Béla, a keletkutató régész (in: Gazda József és Szabó Etelka [szerk.]: *Kőrösi Csoma Sándor és a magyar keletkutatás*. Kovászna, 2004, 153–183), Pósta Béla (1862–1919) (in: Kovács Kiss Gyöngy [szerk.]: *Hivatás és tudomány. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiemelkedő személyiségei*. Kolozsvár, 2009, 399–432). Számos tanulmányt szentelt a Pósta Béla alapította kolozsvári régészeti iskolának és a Mester tanítványainak is, ezek némelyike már halála után jelent meg, lásd: Pósta Béla és tanítványai (*Korunk* 2004/1, 58–73), Létay Balázs – derékba tört régészpálya (*Keresztény Magvető* 2004/1, 35–58), Kovács István, a numizmatikus és régész (*Honismeret* 34. 1, 2006, 14–18), Kovács István, a Székely Nemzeti Múzeum éremtárának rendezője (1916–1944) (*Acta Siculica* 2016–2017, 333–348, társszerző: Boér Hunor), Roska Márton régész pokoljárása (*Művelődés* 69. 3, 2016, 24–27), A műemlékvédő Roska Márton (*Erdélyi Múzeum* 82. 1, 2020, 1–9). Méltatta a Pósta-tanítványokat követő régész-nemzedék kiemelkedő alakjait is, köztük egykori tanárunk, Ferenczi István gazdag – részleteiben még feltárássra, értékelésre váró – munkásságát is (*Erdélyi Múzeum* 62. 3–4, 2000, 325–329).

Vincze Zoltán legkiemelkedőbb munkája kétségtávon kívül az a – régi hiányt pótló, már méreteiben is imponáló, több mint 800 oldalas – monografikus mű, amit másfél évtizedes adatgyűjtés és -rendszerezés eredményeképpen a kolozsvári régészeti iskola két évtizedes történetéről adott közre: *A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla-korszakban (1899–1919)*, Kolozsvár, 2014. A könyvet szakkörökben igen elismerően értékelték (lásd pl. Petruț Dávid, in: *Acta Musei Napocensis* 51/I. 2014, 225–228; László Attila, in: *Archaeologiai Értesítő* 143. 2018, 273–282). Megérdemelten, hisz a kötet jóval többet nyújt annál, mint amit a szerző önértékelése szerint elvárhatnánk, ti. hogy könyve „jószerével csak adatok egymás mellé állítására vállalkozik. Teszi ezt azzal a szándékkal, hogy a kínáló kutatói téma felé irányítsa a mélyszántás gondolatát melengető tudós főket” (lásd 10–11 old.). Mégis el kell ismernünk, hogy a szerző fő érdeme a rengeteg, itt-ott elfekvő információ összegyűjtése, saját szempontú rendszerezése és témakörök szerinti feldolgozása, melynek nyomán sikerült elemeznie és dokumentáltan bemutatnia a kolozsvári régészeti iskola előzményeit, Pósta Béla programját és annak megvalósítását, a Mester és tanítványainak tevékenységét és annak – az EME Érem- és Régiségtára, illetve az Egyetem Érmészeti és Régészeti Intézete biztosította – intézményes kereteit, a kolozsvári magyar tudományos műhelyek 1919. évi megszűnésének körülményeit és a Pósta-iskola utóéletét. A kötet további érdeme, hogy nemcsak maga is tartalmaz 112 eredeti dokumentumot, főleg levelezést, de a jegyzetekben, a rendkívül gazdag bibliográfiai hivatkozások mellett megtaláljuk a szövegben százával idézett, a szerző által felkutatott levéltári forrásanyag pontos adatait is, megkönnyítve ezzel mindazok munkáját, akiket – a szerző fentebb idézett szándéka szerint – Vincze Zoltán példája tovább, elmélyültebb kutatásokra ösztönözne.

Néhány további, kész vagy készülőfélben maradt munkája várja, hogy nyomdafestéket lásson. A Tortoma Kiadónál – egy első világháborús sorozat részeként – megjelenés előtt áll *Kisemberek a nagy háborúban* c. kötete, amit Vincze Zoltán egy kalotaszegi házaspár apai nagyszüleinek levelezéséből állított össze. Fiával, Vincze Z. Zoltánnal közösen írt munkája, *Roska Márton áldozata*, ami az impériumváltás után a folyamatos zaklatások ellenére is majd' két évtizedig helyén maradt Pósta-tanítványnak az 1936. novemberi (immár második) hadbíróság elé állításának körülményeit tárgyalja, az EME-nél várja megjelenését.

E rövid méltatásból is kitetszik Vincze Zoltán rendkívül gazdag és változatos, mind tudományos és publicisztikai értékét, mind bőségét tekintve figyelemre méltó, az erdélyi magyar művelődéstörténetet gyarapító életműve. Munkássága annál inkább elismerést érdemlő, mivel az egy mondhatni „egyszemélyes műhely” kitartó működésének az eredménye, melynek során, intézményes háttér nélkül, csupán a maga szorgalmára és családjá megértő támogatására számíthatott.

Tudományos és oktatói tevékenységének jutalmául Vincze Zoltán számos elismerésben részesült. 2009-ben az Erdélyi Múzeum-Egyesület Gróf Mikó Imre Emlékplakettal tüntette ki, 2013-ban megkapta a Magyar Ezüst Érdemkeresztet, 2014-ben a Romániai Magyar Pedagógusszövetség Apáczai-díját, 2015-ben pedig az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Kőváry László-díját. Az Erdélyi

Múzeum-Egyesület és a Gróf Mikó Imre Alapítvány Entz Géza Tudományos Díját 2018 márciusának végén, nem sokkal halála előtt ítelték oda Vincze Zoltánnak, de az elismerést már csak fiai vehették át, 2018 áprilisában.

Vincze Zoltán különböző publikációkban szétszórt írásainak összegyűjtése, kéziratban maradt munkáinak közreadása, gazdag életművének, szellemi hagyatékának felmérése és értékelése még a jövő feladata. Bízunk benne, hogy lesz, aki elvégezze, és azt is reméljük, hogy lesz folytatója Vincze Zoltán áldozatos munkájának!

Emléke legyen áldott, élete, munkássága legyen követendő példa!

LÁSZLÓ ATTILA